

TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE İSLÂM AHLÂKİ*

Prof. Dr. Hüseyin PEKER**

İslâm Dîni'nin hedefi insanı olgunlaştırmak, güzel ahlâk sahibi yapmaktır. Peygamberimiz, peygamberliğini ahlâka hasretmiş ve "Ben ancak iyi ahlâkı tamamlamak için gönderildim"¹ buyurmuştur.

İslâm'da hedef, ahlâklı insanlar ve bu insanlardan oluşan ahlâklı toplumlar meydana getirmektir. İslâm'ın bütün emirleri bu hedefe varmaya yöneliktir diyebiliriz. gerek ibadetler olsun gerekse diğer yapılan davranışlar olsun bu hedefe hizmet ettiği oranda değer kazanmakta, yoksa Allah katında hiç bir önemi olmamaktadır. Bir kaç örnek vererek teknoloji konusuna girmek istiyorum.

Bilindiği gibi İslâm Dînince yapılması farz kılınan bir takım ibadetler vardır. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi. Ancak yapılan bu ibadetler, insana ahlâkî bir olgunluk kazandırmıyorsa, onu kötü huylardan, olumsuz davranışlardan alıkoymuyorsa, yani insan, ibadetlerinin yararını bu dünyada görmüyorsa ahirette de görmeyecektir. Şuuruna ermeden, alışkanlık haline geldiği için, ya da zoraki ve gösteriş için yapılan ibadetler boştur, sadece şekilden ibarettir ve böyle ibadet yapan kimseleri Allah kınamaktadır.

İşte namazla ilgili olarak Allah şöyle buyuruyor: "Vay haline şu namaz kılanların ki, onlar namazlarından gafilirdirler (Yani, kıldıkları namazın şuurunda değildirler). Onlar gösteriş (için ibadet) yaparlar."² Çünkü Allah, namazın insanları kötülükten ve fuhuştan, meşru olmayan şeylerden alıkoymacağını bildirmektedir. "Kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı kıl. Çünkü namaz, hayasızlıktan ve kötülükten meneder."³ Buradan anlaşılıyor ki, eğer namaz insana bu özellikleri kazandırmıyorsa, kişi sadece eğilip kalkmaktan öteye bir şey yapmıyor demektir.

* Bu makale 03.01.1997 tarihinde O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde konferans olarak verilmiştir.

** O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Ahmed İbn-i Habel, Müsned, II, s.381.

² Mâ'un, 4-6.

³ Ankebût, 45.

Oruçla ilgili olarak ise Cenab-ı Hak, "Ey inananlar, sizden öncekilere yazıldığı gibi (farz kılındığı gibi), korunmanız için sizin üzerinize de oruç yazıldı"⁴ buyurmaktadır. Görüldüğü gibi oruçtan esas maksat da kötülüklerden korunmak, güzellikler halinde kalmaktır. Nitekim Peygamberimizin yanında, "her gün oruç tutar, bütün gece namaz kılar, ancak ahlâkı kötü, diliyle komşularını incitir" diye kendisinden bahsolunan kadın hakkında Peygamberimiz, "o kadında hayır yoktur, o cehennemliktir"⁵ buyurmuş ve böylece ahlâkı kötü olan bir kimsenin orucunu ve namazını Allah'ın kabul etmeyeceğini bildirmiştir.

Kurban konusunda da Yüce Allah, "onların etleri ve kanları Allah'a ulaşmaz, fakat sizin takvanız (yani, sizi Allah'ın emirlerini yerine getirmeye sevkeden kuvvetli inancınız ve hürmetiniz) O'na ulaşır"⁶ ayetiyle kurban ibadetinde de ahlâkiliğin esas olduğunu bildirmektedir.

Sadaka ve zekâtta da güzel ahlâkın, hem madden hem de ruhen temizlenmenin esas olduğunu şu ayetler göstermektedir: "Ey iman edenler, Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi, başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın."⁷ "Onların mallarından bir miktar sadaka (zekât) al ki, onunla kendilerini temizleyesin ve yüceltesin."⁸

Görüldüğü gibi İslâm'da hedef insandır. İnsanın davranışlarıdır ve dolayısıyla insanla beraber toplumdur. İnsan ise bir bütündür. İnançlarının, duygularının, düşüncelerinin, ibadetlerinin ve diğer davranışlarının beraberce oluşturduğu bir şahsiyettir. Bunların hepsi birbirine bağlıdır. İnançlarından ya da duygularından ayrı olarak, insanın yalnız davranışlarını ele almak ve onu sadece davranışlarına bağlı olarak değerlendirmek eksiktir, yanlıştır. Bu nedenle İslâmiyet önce insanın sağlam bir inanca sahip olmasını istemiş ve bunu şart koşmuştur. Çünkü ibadetler de diğer davranışlar da inanca bağlı olacaktır.

Kuran-ı Kerîm'e göre kurtuluşa erecek olan insanlar, yani

⁴ Bakara, 183.

⁵ Buhari, Edebü'l-Müfred, (Ahlâk Hadisleri), Ter.: A.Fikri Yavuz, İst.1974, C.I, s.133.

⁶ Hac, 37.

⁷ Bakara, 264.

⁸ Tevbe, 103.

mü'minler, önce Allah'a inanırlar ve O'na teslim olurlar, gönülden bağlanırlar.⁹ Allah'a ortak koşmazlar.¹⁰ Göklerin ve yerin mülkünün yalnız Allah'ın olduğunu bilirler.¹¹ Allah'tan geldiklerine ve yine O'na döneceklerine yakînen inanırlar.¹² Dünyanın gelip geçici bir yer ve dünya hayatının insan için bir imtihan olduğunun¹³ şuuru içerisindeyler.

Yine Kur'an'a göre insan kâinattaki yaratıkların en mükemmelidir. Allah insanı hâfîze olarak yarattığını¹⁴ ve her şeyi onun emrine verdiğini bildirmektedir: "O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini size boyun eğdirmiştir."¹⁵

Gerçi kâinatta bulunan yararlanılacak şeyler yalnız insanlara özgü değildir. Diğer canlılar da bunlardan yararlanır. Ancak insan aklıyla diğer canlıları da, tabiat varlıklarını da kendi hizmetinde kullanır. Bu, Allah'ın sadece insana lütfettiği bir özelliktir. İnsan çevresindeki varlıklara şekil vermiş, aletler icad etmiştir. Allah insana, tabiat varlıklarını emrinde kullanacak bir yetenek vermiştir. İnsan aklıyla, zekâsıyla hayvanlardan, ırmaklardan, denizlerden, yıldızlardan, gezegenlerden, güneş ışığından vs. yararlanmanın yollarını bulmuştur.

Allah'ın insana verdiği bu özellik ve nimetler karşılığında, şüphesiz insanın da Allah'a şükretmesi, boyun eğmesi ve bu nimetleri O'nun isteklerine aykırı bir tarzda kullanmaması gerekir. Bu durumu Allah şöyle belirtmektedir: "Görmediniz mi Allah, göklerde ve yerde bulunan şeyleri size boyun eğdirdi ve size açık ve gizli nimetlerini bol bol verdi? Yine de insanlardan bazıları, ne bilgisi, ne yol göstereni ve ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır."¹⁶

İşte Allah bir taraftan göklerde ve yerde bulunan her şeyi insanların istifadesine verirken ve bunlardan âzâmi ölçüde yararlanmalarını isterken, diğer taraftan onların birbirlerine ve topluma

⁹ Bakara, 112,131,136,139; Al-i-İmran,20.

¹⁰ Bakara, 22; En'âm, 164; Hac, 312; Mü'minûn, 59; Fussilet, 9.

¹¹ Bakara, 107.

¹² Bakara, 46,156.

¹³ Muhammed, 31; İnsan, 2; Enbiya, 35; Mülk, 2.

¹⁴ Bakara, 30; En'âm, 165.

¹⁵ Câsiye, 13.

¹⁶ Lokman, 20.

zarar verecek davranışlardan sakınmalarını, kötülük etmemelerini,¹⁷ iyilik etmelerini,¹⁸ iyilik ve hayır işlerinde birbirleriyle yarışmalarını istemiştir.¹⁹ Yani insan kâinatta var olan her türlü imkândan yararlanacak, ancak sahip olduğu imkânları başkalarının zararına kullanmayacak, bilâkis başkalarını da istifade ettirmeye çalışacaktır.

Görüldüğü gibi İslâmiyet, kâinatın insanların emrinde olduğunu bildirerek çalışıp ondan istifade etmelerini istemiş ve böylece her türlü teknolojik gelişmeyi teşvik etmiştir. Yalnız bu arada Allah'ı unutmamalarını, O'na şükretmelerini, hayır konusunda birbirleriyle yarışıp, ahlâki hedefi gerçekleştirme gayreti içinde olmalarını şart koşturmuştur.

İslâm'da çalışmak, ilerlemek esastır. İnsan Allah'tan, ilmîni artırmasını talep edecektir. Cenab-ı Hak, Peygamberimizin şahsında tüm insanlardan, "Rabbim, benim ilmimi artır, de"²⁰ diye dua etmelerini istemektedir. İlim mü'minin yitik malıdır, onu bulmaya çalışacak, ancak yaptığı buluşları insanlara hizmet için ve insanların ahlâkını bozmayacak tarzda kullanacaktır.

Teknolojik gelişmelerin en önemli özelliklerinden birisi, bir çok kişiye etkisinin olmasıdır. Dolayısıyla bu etki iyi yönde olursa insanlar için oldukça yararlar, kötü yönde olursa da zararlar meydana getirmektedir. Daha doğrusu her teknolojik buluş, iyi yönde, insanların yararına da olabilir, zararına da olabilir. Bunu kullanan insanın inancı ve gayesi önemlidir. Allah'a inanan ve gayesi Allah'ın rızasını kazanmak olan ahlâklı insanların elin e yararlı; hayatın yalnız dünyadan ibaret olduğuna inanan, gayesi dünyada hakimiyet kurmak, menfaat elde etmek olan ahlâksız insanların elinde ise zararlı hale gelir.

Bir örnek verecek olursak, modern teknolojinin buluşlarından biri olan televizyon güzel bir alettir. Dünyanın bir ucunda meydana gelen bir olay, öbür ucunda anında görüntülü olarak izlenebilmektedir. Televizyon, diğer yararlarıyla da insanları oldukça etkilemektedir. Ancak bu etki insanın ahlâkını güzelleştirmeğe yönelik olursa, ailedeki ve insanlar arasındaki bağları kuvvetlendirmeğe, onları doğru yönde

¹⁷ Nahl, 90.

¹⁸ Bakara, 148,177; Hac,77.

¹⁹ Maide, 48; Mü'minün, 61.

²⁰ Tâhâ, 114.

bilgilendirmeğe yönelik olursa güzel bir alettir. Yoksa cinayet ve ahlâka aykırı, cinsiyeti tahrik eden filmleriyle çocukları ve gençleri suça iten, ailedeki mahremiyeti kaldıran, insanları maddenin esiri durumuna getiren bir televizyon güzel değildir.

Demek ki teknoloji, onu üreten ve uygulayan insanın inanç ve değerlerine göre, faydalı ve yapıcı ya da zararlı ve yıkıcı bir özellik kazanmaktadır. Bugün dünyanın bir çok gelişmiş ülkesinde teknoloji, inancı bozulmuş, menfaatçı insanların ellerinde bir tahrip vasıtası olarak kullanılmaktadır. Fabrikaların zehirli ve kirli artıkları tabiatı tahrip ederken, çeşitli nükleer ve kimyasal silahlar insanlığı tehdit etmektedir. Bir taraftan ırmaklar, göller, denizler, ormanlar ve yeşil alanlar tahrip edilirken, diğer taraftan insanların kalp ve ruhları kirlenmekte, şefkat ve merhamet duyguları körelmektedir.

Halbuki İslâm ahlâkına göre bir insanı kurtarmak, bütün insanlığı kurtarmak gibidir. Müslüman ben değil biz şuuru ile hareket eden insandır. İslâm ahlâkı, değil diğer insanlara iskence etmeyi, hayvanları bile incitmemeyi emreder. Hayvanların bile insanlar üzerinde hakları olduğunu kabul eder.

İşte İslâmiyet her türlü teknolojik gelişmeyi, insanlara hizmet yönünden bir araç olarak görür. Bu hizmette de dikkate alınması gereken en önemli nokta İslâm ahlâkınca belirlenen prensipleri yaygınlaştırmak, ahlâklı insanlardan oluşan bir toplum ve bir dünya oluşturmaktır. Kısaca insana elinden ve dilinden insanların emin olduğu, kendisi için istediğini diğer insanlar için de isteyen bir inançla hareket eden bir anlayışı benimsetmektir.

Görüldüğü gibi teknolojik gelişmeler, kullanımına bağlı olarak yararlı da zararlı da olabilmektedir. Diğer taraftan modern teknolojinin ortaya çıkardığı imkânlardan yararlanma istek ve arzusu, bunun için harcanan çabalar ve verilen mücadeleler, çoğunlukla insanlarda kıskançlık, öfke ve kin duygularının oluşmasına neden olmakta, gerginlik ve stres meydana getirmektedir. Hep kazanma, daha çok elde etme, evdeki buzdolabının, çamaşır makinesinin, televizyonun yeni modellerine sahipolma, daha lüks malları kullanma bir nevi tutku haline gelmektedir. Tatminsizlik, kanaatkârsızlık ve şükürsüzlük yaygınlaşmakta, bu da bir taraftan ahlâk dışı davranışlara neden olurken, diğer taraftan ruh hastalıklarının artmasına yol açmaktadır.

İslâm ahlâkı, insanları bu olumsuz duygulardan, stresten ve ruh hastalıklarından koruyan bir özelliğe sahiptir. Ancak ne yazık ki inanç zayıflığı nedeniyle insanlarımız gerginlikten kurtulamamakta, bir türlü huzur bulamamaktadır. Halbuki daha önce de belirttiğimiz gibi, İslâm inancına göre dünya hayatı geçicidir. Mal, mülk, para, servet, hepsi geçici bir süre kullanılıp bırakılacak olan birer araçtır. Amaç Allah'a en iyi kul olabilmektir. Bu durumu Yunus Emre ne güzel ifade etmiş:

Mal sahibi, mülk sahibi,
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan, mülk de yalan,
Var biraz da sen oyalan.

Yalnız müslüman, oyalanacak olduğu bu dünya hayatını da en iyi şekilde düzenlemekle, imar etmekle²¹ ve kendisinden sonra gelecek olan nesillere en iyi şekilde devretmekle de sorumludur. Bunun için müslüman ne dünyayı terkedecek, dünyadan elini eteğini çekecek, ne de ahireti unutacaktır. O, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışacak, ilerleyecek, geliştirdiği teknoloji ile dünyadan, kâinattan yayarlanacak, ancak yarın ölecekmiş gibi de ahiret için hazırlıkta bulunacaktır. Böylece hem madden hem de manen kalkınacak, hem bedenen hem de ruhen sağlıklı bir hayat yaşayacaktır. Ürettiği teknolojiyi insanların hizmetine sunacak, insanların yayarlanması yönünde kullanacak, teknolojinin sağladığı imkânlar onun hırs ve dünya bağlılığını artırmayacak, kanaat ve şükür duygularını köreltmeyecektir.

²¹Hüd, 61.